

Bedaček Lojz

Anton Umek

(Skica.)

Ljudje v vasi so mu rekli sicer samo Lojz, kot je bilo njegovo krstno ime. Toda beseda je imela čisto poseben prizvok, kot da bi hoteli še nekaj dodati, pa rajši zamolče, nekaj sramotnega, žaljivega, na primer: veste, tisti Potokaričin sin, tisti bedasti. Prav za prav pa Lojz sploh ni bil v pravem smislu izraza bedaček, marveč samo v svojem razvoju nekoliko zaostal in spačen. Najbolj čudna je bila protinaravno velika glava, mučno nasprotje drobnemu, nerazvitemu telesu; človek je imel neprijeten občutek, kot bi gledal karikaturu. Lojz sam se je že od vsega početka zavedal svoje brezličnosti; ljudje vendar ob nobeni priliki ne pozabijo tako ali drugače opomniti na napako, odkrito sicer res ne reče nikdo ničesar, toda Lojzu je bilo vedno, kot da s prstom kažejo za njim. To ga je bolelo in hkrati oblikovalo njegov značaj; na eni strani plah, potlačen vase, po drugi pa tudi uporen in sovražen. Lojz je bil levičar, ena roka mu je ostala okorna, še v otroški dobi ga je zadela tudi ta nesreča, da je izgubil desno oko. Nekoč je gledal, kako je na sosedovem dvorišču hlapec cepil drva; že ko je mislil oditi, ga je zadela ivér nad zenico, da je na mestu izgubil vid. Prijokal je domov, oče ga je natepel, mati ga je odvedla v bližnji trg k zdravniku, toda rešiti očesa ni bilo več mogoče.

Lojzova edina ljubezen je bila mati. Kadar mu je šla s prsti skozi rdečkaste lase, je pozabil na žalitve otrok in na prezir v šoli, kjer se ni nikoli dobro počutil. Često so ga zvečer v postelji bolele razne sovražnosti ljudi in premetaval se je kot po trnju, dokler ni prišla mati in se sklonila nadenj, da ji je mogel božati brado, kar je delal zelo rad. Potem je vedno v miru zaspal. Lojza je že njegovo prvo otroško doživetje navezalo na mater in ga postavilo na njeno stran, kot se je pozneje spominjal, mu je bilo takrat kaka tri leta. Nepričakovano je prišel v vežo, mati je slonela sključena ob stopnicah v gornjo sobo in pred njo je stal oče z dvignjeno rokó, videti je bilo, da jo je tepel že prej, mati se ni več branila, samo levi komolec je držala nad očmi, kot bi jih hotela zavarovati, in polglasno je ihtela vase. Lojz se je zagnal v očeta, ga s stisnjenimi pestmi tolkel po kolenih in nerazumljivo kričal od jeze, oče pa ga je samo grdo pogledal, siknil nekaj skozi zobe, kar je zvenelo kot: pankrt sakramenski! in šel ven. Lojz je potem sédel k materi na stopnice, jo objel okoli nog in dolgo jokal v njeno krilo. Iz poznejšega časa se očeta ni več spominjal, mati mu je pravila, da ga je kmalu potem zadela kap, z otrokom sta ostala sama, preživljala sta se iz majhne njivice, nekoliko tudi z domačim delom. Oče je bil namreč po poklicu mizar, samo da je delal bolj poredkoma in nerad, po njem je ostalo dobro ohranjeno orodje, mati je še iz mlajših let znala izrezavati otroške igrače, konjičke, ovce, vozičke in podobno. Ob nedeljah in praznikih so imeli stalno razpet svoj šotor pred farno cerkvijo v sosednjem trgu, da sta tudi na ta način

nekaj zaslužila za življenje. Kako malenkost je sem pa tja primaknila tudi Lojzova teta iz materine vrste, ki je živela na drugem koncu vasi v mnogo boljših razmerah in imela prihranjenih celo nekaj stotakov, toda mati nikakor ni smela povedati, da bo porabila denar za Lojza, kajti teta je bila prepričana, da je Lojz samo za sramoto družini in vsem ljudem.

Ko mu je bilo deset let, ga je mati pričela uvajati v rezbarsko delo, kar mu je bilo velika uteha, oddih od šole, v kateri ga je vedno kdo žalil. Bil je srečen, da je mogel sedeti čisto blizu matere, gledati na njene prste, ki so menjaje s čudovito spretnostjo uporabljali zdaj ostro dleto, zdaj žagico, zdaj nož, veselilo ga je, da je šlo delo tudi njemu samemu vedno bolj izpod rok, privadil se je nenavadno natančnih prijemov orodja, celo desnica je izgubila prirojeno okornost in bilo mu je kmalu vseeno, ali je vzel tudi za najfinejše poteze nož v eno ali drugo rokó. Toda najlepše pri vsem je bilo, da je rezbarjenje ostalo med Lojzom in njegovo materjo. Lojzu se je zdelo to zelo prav, njunega dela ni delil nihče drugi, živelo je med njima samima kot nedotakljiva lastnina, kot skrivnost. Lojzove rokó so bile v tistih urah njegova duša in mati je to vedela, bila je vesela, rada je ogledovala izdelane kose lesa, ki so ji pripovedovali o Lojzovi ljubezni do nje. Tako so nastajali togi konji iz jagnjedovine, z daleč štrlečimi repi, pri katerih je bilo treba tako paziti, da se ne odlomijo, mehko modelirane ovce, ki so se od konj razlikovale samo po čopu volne, prilepljenem pod vratom, pa tudi manjši svetniški kipci s primitivno izoblikovanimi obrazi, mimo tega množica praktičnih stvari, določenih za vsakdanjo uporabo: lepo izdobljene žlice vseh velikosti, natančno zaobljeni tolkači, žvrklje z enakomerno porazdeljenimi zobci. Ob določenih dnevih se je potem Lojz z materjo zgodaj zjutraj odpravil z doma, naložila sta blago na ročni voziček in odšla v trg na stojnico. Tudi tu je bilo Lojzu zelo lepo, prihajalo je toliko različnih nepoznanih ljudi, in nobeden od njih se ni norčeval iz njega, kot so se vaščani; kupovali so ali pa samo ogledovali in strmeli nad stvarmi, kako je za božjo voljo mogoče napraviti toliko čudovitosti. Lojzu je to občudovanje godilo, da je zardeval do ušes, in sploh ga je prodajanje veselilo. Tudi zato, ker si je deloma z lastnim trdom služil kruh. Vse skupaj pa mu v bistvu vendar ni pomenilo drugega kot majhen dar materi, kot izraz velikega čustva do nje.

To se je pokazalo zlasti tedaj, ko ga je mati zaradi njegovih sposobnosti poslala k znanemu mizarju v trgu. Lojz je zdaj opravljal svoje delo le z muko in ni nikamor napredoval, včasih je povzročil celo manjšo škodo, zložil to ali ono narobe, mojster je zmerjal in ga v jezi tudi udaril. Zopet ob drugi priliki je desko za neko krsto prekratko odrezal in pri sestavljanju naložil v enem kotu toliko kleja, da se je razlil po notranjosti. Mojster seveda nove nerodnosti ni prikril in ko so se ljudje vračali od pogreba, so na debelo govorili o tem; Lojz pa je šel z materjo med njimi, bilo ga je sram in imel je občutek, kot da je oskrnil mrtveca. Doma ga je mati nežno prijala za zapestje.

„Lojz, kadar bom jaz umrla, ne boš ti delal zame krste, kaj ne da ne? Naj jo kdo drug. Da ne bodo potem zbadali tebe in mene v zemlji.“

„Ne, mati.“ Nato je prišlo iz Lojza med solzami:

„Ampak mati, saj sploh nisem za mizarja. Saj ne znam delati prav z lesom.“

„O, znaš, znaš, in še kako!“

„Že, že, ampak tam ni isto kot doma, pri nas.“

„Lojz, — če bi biló meni na ljubo?“

„Ampak, mati, saj vi ne boste umrli!“

„Moj, moj Lojz.“

„Mamica.“

Za božič je kupila mati Lojzu par škornjev. Lojzu so bili zelo všeč, ogledoval je blago in delo. Tri natančno uvite gube so ločile prave čevlje od golenic, podplati so bili skrbno prešiti, z lepo urezano črto ob robu. Na praznik jih je prvič obul k jutranji maši. Dasi je skušal pregnati misli nanje, je vendar samo kot od daleč slišal župnikov glas. Bilo mu je prijetno toplo, noge je imel čisto suhe.

„Glej no, v kako dobrem usnju tičijo,“ mu je šlo neprestano po glavi in toliko, da ni naglas dal duška svojemu zadovoljstvu. Zunaj za cerkvijo je počakal na mater, stopical po snegu in z vseh strani meril škornje, vtisnil je nogó globoko, da je lahko ogledoval obliko pete, nato je s prsti odluščil umazani sneg od podplatov. Ves čas so ga seveda opazovali napol dorasli otročaji in v trenutku, ko je stal samo na eni nogi in čistil čevelj na drugi, so zagnali velik vrišč.

„Lojz pleše, bedasti Lojz pleše!“ Tedaj je prišla mati, prišla Lojza za rokó in ga odvedla domov.

„Kar pusti jih in lepo molči, pa boš vsem odgovoril,“ ga je učila. Lojz je res molčal, toda veselje nad novimi škornji je bilo proč. Doma je sédel k oknu in buljil ven.

Nepokvarjeno je ostalo Lojzovo veselje, ko je dobil od matere v dar majhen rezbarski nož, čigar konica je bila po njegovi sodbi zavita kot gosji vrat. Sprva je sklenil, da ga za sedaj ne bo uporabljal, vendar ga je nosil neprestano s seboj in včasih kar meni nič tebi nič potegnil iz žepa sredi vasi in se igral z njim med prsti.

„No, da, s tem bi bilo mogoče izrezati angela, še mnogo lepšega, kot je tisti na oltarju. Morda kdaj poskusim,“ je govoril sam zase med potjo v delavnico.

Doma se je mati še često povračala na isto misel.

„Kadar umrem, ne boš delal zame krste, veš. Naj jo drugi.“

„Ne, mati, jaz ne.“

Nato sta dolgo molčala in to je dalo prejšnjim besedam nepričakovano bri-dek poudarek.

„Ampak, no da, ali boste res umrli, mati?“

Mati ni odgovorila.

„Saj morda niti ne bodo zahtevali od tebe,“ je nadaljevala svoje misli, „toda če bi, saj bi jih ne ubogal, kaj ne, da ne?“

„Ne, mati. Rajši vam napravim kaj iz našega lesa, vidite, iz tistega tam v kotu, morda angela, ali pa še kaj drugega.“ Lojz je nenavadno natančno gledal mater, kot da ga je obšla nenavadna misel. Nato je zopet prešel na prejšnje:

„Ampak, saj ne boste umrli, mati?“

Ko mu je mati umrla, je bilo Lojzu štirinajst let. Začutil se je popolnoma zapuščenega, v prvih urah sploh ni mogel razumeti, da ni matere več med živimi, sedel je na robu postelje in ji kot v prejšnjih časih božal brado. Samo teta, ki je za nekaj dni prišla k njim, da uredi vse potrebno, ga je s svojim smešno razžaloščenim obrazom vedno znova spominjala, da se je nekaj spremenilo. Jezilo ga je.

„Danes ne greš v delavnico?“, je vprašala teta.

„Ne.“

„Tudi ni treba,“ je rekla mehko in šla.

Zopet je prišel božati mater. Prehajal je v čudno topost, ko je samo desnica drsela po mrličevem obrazu. Potem ga je zopet predramila teta, ki jo je slišal govoriti v veži z mizarjem. Vstopila sta.

„No, zdaj ti do pogreba ni treba priti na delo,“ je rekel mizar, nekoliko pomolčal, molil, potegnil meter iz žepa in premeril pokojnico. Nato je zopet odšel.

„Kaj ne misliš stopiti po vasi, da poveš ljudem zaradi pogreba? Čemu čakaš?“ ga je prehitela teta. „Danes je že četrtek.“

Kaj, ljudi naj gre iskat k pogrebu? Zato, da mu vzamejo mater, da mu jo vržejo v zemljo? Ne, ne! Stresel je z glavo. Teta ga je začudeno pogledala, bedak, je rekla pri sebi in hotela oditi. Tedaj jo je ustavil s hropečim glasom, kot človek, ki tone.

„No da, kaj res mora v krsto?“

„Kaj pa drugega?“

„Pa ljudje morajo priti na pogreb?“ Lojzev glas je bil nezaupen, kot da nikakor ne more verjeti.

„Ti si pravi tepec. Ali naj jo zagrebemo za hišo?“

„Mora res biti kdo zraven?“

„Seveda, ti bi najrajši pustil tudi mene tukaj in šel čisto sam. Ampak rajši ostani ti doma, pa se nas boš rešil vseh.“ Teta je zaloputnila vrata.

Lojz je zopet sedel in se za dolge ure prepustil svoji žalosti. Ni bilo v njej nikake ostrine, samo topa bolečina in trudnost, najrajši bi bil legel k materi ali pa morda kar čez stol, z navzdol visečo glavo. Slednjič je spet prišla teta in rekla še dosti prijazno:

„Jest!“

Lojz ni šel. Prinesla mu je skledo noter, jo postavila na stol in zinila skoraj proseče:

„Na, jej!“ Lojz je vzel žlico, jo nesel k ustom, ne da bi pogled odmaknil od matere, in vsakokrat je kanila polna kaplja juhe na rob postelje. Ko je končal, je teta vzela skledo in odšla v kuhinjo in se vrnila s čisto krpo, da pobriše po-grinjalo. Lojz jo je začudeno gledal.

„Zakaj pa čistite?“

„Zakaj si pa posvinjal?“

„Mati mi tega gotovo ne zamerijo,“

„Tepec, kako naj zameri, mrtva!“

Teta je čedila belo odejo, toda tekočina se je po belem blagu vedno bolj razmazala, jezilo jo je, nazadnje je s silo potegnila pregrinjalo s postelje, da ga premenja.

Zamrmrala je nekaj besed in se vrnila z drugim, pisanim pregrinjalom.

„In zdaj pojdi k sosedom.“

Lojz je molčal, kot da ne sliši, pravkar je bil položil rokó na materin obraz, da bi jo zopet božal. Toda teta je bila v istem hipu že nazaj, vztrepetal je, roka se mu je izmaknila in zardel je do ušes. Nemo je buljiv v mater.

„Zadnji čas je že.“

„Ne grem.“

Teta je stopila tesnó k njemu.

„Toda Lojz, Lojz! Za božjo voljo!“ Skoraj ihtela je, napol od jeze, napol iz občutka, da si ne more pomagati. Zgrabila je Lojza za ramena in ga stresla. Lojzu se je v očeh srdito zablislilo, da se je teta prestrašila. Z norcem? —

Nato mu je šla z rokó skozi lase, počasi, čez vso glavo, dasi tako veliko, neprimerno — kot je često videla svojo sestro, Lojzovo mater. Govorila mu je in grozila mnogo besed, ki jih je Lojz samo slišal kot od daleč in ne razumel. Prinesla mu je klobuk, izpod postélje je potegnila čevlje in jih postavila predenj. Pomagala mu je obuti se, še enkrat naročila, kje se ima oglasiti in ga obzirno spravila do vrat. Lojz je šel.

Ko se je vrnil, je bil že globok večer. V njegovi odsotnosti so bili mater umili, jo preoblekli in pripravili za krsto. Zazdela se mu je še svetejša. Prišlo mu je na misel, kako žaljiva je bila vsa ta njegova pot skozi vas, trkanje na tuja vrata, kjer je s prosečim glasom razlagal ljudem, kar mu je teta naročila, kot bi moledoval za miloščino. Prevzelo ga je obupno čustvo ponižanja, z jezo mislijo na teto je obžaloval to svoje romanje. Kot da je mater enostavno pustil na cedilu, ljudje so ga poslušali, spraševali to in ono, toda Lojzu se je ves čas zdelo, da vidi skozi masko razžaloščenosti malomarnost in brezobzirnost, s katero so sprejeli njegovo poročilo. Najhuje je bilo pri mesarjevih, kjer je moral po teti-nem naročilu omeniti, da se bo treba potruditi in se poprej vrniti iz trga, kjer bo jutri semenj. Res, kot da izkažejo s tem njegovi materi ne vem kako milost, če enkrat opuste semenj! Lojza je zbolelo ob tem spominu, zamotal je prste med čipke ob vznožju ležišča, bežal nato od stola do stola, posedaval na vseh, kar jih je bilo v sobi, in iz vseh kotov pošiljal plašne poglede kot razkropljeno

čredo na materino obličje. Medtem so prihajali vaščani kropit pokojnico, se tiho pogovarjali o njej, jo hvalili, se spominjali marsičesa iz zadnjih dni in od prej, toda videti je bilo, da se jih ta tuja smrt tiče ravno toliko kot vsaka druga, kakor je pač potreba in navada med ljudmi, ki so po istem bivališču nekoliko navezani drug na drugega. (Konec sledi.)

Gospodarski pregled

OBSEG BANČNIH KONCERNOV V SLOVENIJI

(Odlomek iz gradiva za študijo o razvoju monopolističnega kapitalizma v Sloveniji)

A. Krajan

Proces, ki je lasten zadnjemu razdobju razvoja kapitalizma, da se bančni in industrijski kapital zraščata v finančnega, se vidno izraža po eni strani v upravah bančnih zavodov, v katere vstopajo predstavniki velike industrije in trgovine, po drugi strani pa v bančnih koncernih. To so skupine denarnih, industrijskih in trgovskih podjetij, ki so po lastninskih, kreditnih ali drugih interesnih odnosih povezana z veliko banko in zato pošiljajo banke vanje svoje zaupnike.

Na Slovenskem opazamo prehajanje industrije v bančno odvisnost že pred vojno. Vendar je bila največja industrija v rokah dunajskih in graških bank.

„Dunajske banke in sploh nemški kapital so smatrali naše ozemlje za svoj teritorij, da ga industrijsko in trgovinsko eksploatirajo. Priznati se mora, da je bilo našim bankam težko, večinoma nemogoče, aktivno poseči v industrializacijo naših pokrajin.“¹

TPD je bila ustanovljena v 70ih letih preteklega stoletja po Wiener Bankverein² in pod vodstvom te banke je družba združila in kupila v nadaljnjih desetletjih vrsto rudnikov na Štajerskem in Dolenjskem. V KID-u je bil od l. 1905. dalje s 25% udeležen Bodencreditanstalt z Dunaja;³ po delničarju J. Luckmannu je bil KID povezan tudi s Creditanstalt für Handel und Gewerbe (Dunaj, Trst—Ljubljana); a po drugih velikih delničarjih (L. Born, dr. Hjalmar Schacht itd.), ki so sedeli v upravnem svetu vse do l. 1919.,⁴ pa še z raznimi finančnimi skupinami nemškega kapitala. Vsekakor je bila v tesni zvezi z avstrijskimi bankami tudi Bleiberger Bergwerks-Union, lastnica svinčenih rudnikov pod Dobračem, v Rablju in Mežiški dolini — kakor tudi Leykam — Josefthal A. G. (Dunaj) lastnica Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode.

Na predvojno Kreditno banko v Ljubljani in Jadransko banko v Trstu (ust. 1905) misli dr. Brezigar,⁵ ko piše, da je bila

„... udeležba naših bank pri industrijskih in trgovskih podjetjih jako pičila. Interesirale so se nekaj za pivovarne, paroplovbo, hotelska podjetja, opekarne, orožarne, za trgovino s kolonialnim blagom ter še kako drugo malenkost. Vse ostalo so financirale tuje banke ali pa privatni kapital.“

Zaradi teh ovir so se povzpeli pred vojno med Slovenci do velike industrije ter trgovine ali do bank le redki posamezniki. Kot izjemen primer naj navedemo tržaškega bogatina Iv. Gorupa,⁶ ki je s premoženjem, pridobljenim z užitninskimi zakupi in železniškimi zgradbami, sodeloval pri ustanovitvi predilnice v Ajdovščini, Kranjske

¹ Dr. M. Brezigar, Osutek slovenskega narodnega gospodarstva, Celje 1918, str. 147 in sl.

² Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 642.

³ C. Potočnika članek o KID-u v Trgovskem tovarišu 1937.

⁴ Trgovski register.

⁵ l. c. p. 149.

⁶ Slov. biografski leksikon.